

Razlikovalno odzivanje staršev na sorojence v otroštvu

Tina Kavčič in Maja Zupančič*
Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo, Ljubljana

Povzetek: Razlikovalno odzivanje staršev na sorojence je pomemben vidik družinskega okolja, ki si ga otroci v isti družini ne delijo, tovrstni učinki okolja pa prispevajo k razvoju vedenjskih razlik med sorojenci. Namen študije je bil preučiti pogostost, smer in vzorce razlikovalnega odzivanja slovenskih staršev na njihove sorojene otroke. Očetje in mame 93 parov sorojencev v zgodnjem in na začetku srednjega otroštva so vzdolžno ocenjevali svoje razlikovalno odzivanje na otroke. Večina staršev je poročala, da se redko razlikovalno odziva na svoje otroke, večinoma pa pogosteje izraža naklonjenost in nadzor do starejšega kot do mlajšega sorojenca. V obdobju enega leta se pogostost razlikovalnega odzivanja staršev v povprečju ni pomembno spremenila. Samoocene razlikovalnega odzivanja mam so v tem obdobju ostale zmerno stabilne, stabilnost samoocen očetov pa je bila nizka. Ocene, ki so jih podali očetje in mame, so se med seboj povezovala zmerno visoko. Mame so poročale o nekoliko pogostejšem izražanju razlikovalnega nadzora in ob prvem času merjenja tudi o pogostejšem razlikovalnem izražanju naklonjenosti do svojih otrok kot očetje. V skoraj polovici sodelujočih družin je bil prisoten skladen vzorec razlikovalnega odzivanja mam in očetov, ki je kazal na pogostejše izražanje naklonjenosti in nadzora obeh staršev do starejših v primerjavi z mlajšimi sorojenci. Dopolnilen vzorec, ki odraža različni smeri razlikovalnega odzivanja mam in očetov v istih družinah, je bil značilen za približno četrtno družin.

Ključne besede: razlikovalno odzivanje staršev, vzorci razlikovalnega odzivanja staršev, zgodnje otroštvo, srednje otroštvo, sorojenci

Parental differential treatment of siblings in childhood

Tina Kavčič and Maja Zupančič
University of Ljubljana, Department of Psychology, Ljubljana, Slovenia

Abstract: Parental differential treatment is an important feature of non-shared family environment which contributes to the development of behavioural differences between siblings growing up in the same family. To investigate the frequency, direction, and patterns of parental differential treatment of siblings in Slovene families, mothers and fathers of 93 sibling-pairs in early/middle childhood provided self-reports in a two-wave longitudinal study. Most of the parents reported on low levels of differential treatment, predominantly expressing somewhat more affection and control towards the older than towards the younger sibling. Over a one-year time period, the average frequency of parental differential treatment did not change significantly, whereas the stability was estimated as moderate for maternal and low for paternal assessments. Maternal and paternal self-ratings were moderately correlated. However,

* Naslov / Address: doc. dr. Tina Kavčič, Oddelek za psihologijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, e-mail: tina.kavcic@ff.uni-lj.si

the mothers reported on somewhat higher levels of differential control and (only in wave 1) affection than the fathers. Nearly half of the families were characterized by a congruent pattern of parental differential treatment indicating that both parents showed more affection and control towards the older of the two siblings. A complementary family pattern reflecting an opposite direction of maternal and paternal differential treatment emerged in approximately a quarter of the participating families.

Key words: parental differential treatment, patterns of parental differential treatment, early childhood, middle childhood, siblings

CC = 3020

Družinsko okolje v razvojni psihologiji velja kot eden izmed ključnih dejavnikov razvoja otrok. Tradicionalni pristop k preučevanju odnosa med okoljem in razvojem otrok je izhajal iz predpostavke, da so otroci v isti družini izpostavljeni podobnim okoljskim vplivom (Daniels in Plomin, 1985). Zato so tovrstne študije vključevale po enega ciljnega otroka iz posamezne družine ter mere okolja (npr. socialno-ekonomski položaj staršev, število igrač, ki jih ima otrok doma, stališča staršev v zvezi z vzgojo otrok, izražanje naklonjenosti, nadzor in odzivnost staršev, njihovo spodbujanje otrokovega spoznavnega razvoja) primerjale med družinami. Na ta način ugotovljene mere okolja so se z značilnostmi razvoja otrok povezovala večinoma nizko. Poleg tega se sorojenci, ki si v povprečju delijo 50 % genetskih vplivov in živijo v isti družini, med seboj razlikujejo v psiholoških potezah. Vedenjski genetiki te razlike pojasnjujejo z ugotovitvijo, da so za vedenjski razvoj otrok pomembni zlasti tisti okoljski dejavniki, ki si jih posamezniki v isti družini ne delijo, torej tisti vidiki okolja, ki so specifični za posameznega otroka (Dunn in Plomin, 1991; Plomin, 1994; Plomin, DeFries, McClearn in Rutter, 1997).

Razlikovalno odzivanje staršev

Študije razlik v izkušnjah otrok znotraj istih družin so kot mere okolja sprva vključevale predvsem spremenljivke družinske strukture (npr. vrstni red rojstva, spol sorojencev), vendar so bili ugotovljeni učinki teh spremenljivk, vsaj na njihov osebnostni in spoznavni razvoj, majhni (Daniels in Plomin, 1985). Poleg navedenih spremenljivk izvori vplivov družinskega okolja, ki si jih otroci v isti družini ne delijo, vključujejo tudi različne izkušnje v njihovi interakciji s sorojenci, naključne dogodke in razlikovalno odzivanje staršev na otroke (Deater-Deckard idr., 2001). Razlikovalno odzivanje staršev je izraz, ki opisuje vedenje staršev do enega otroka v primerjavi z njihovim vedenjem do otrokovega sorojenca (Volling in Elins, 1998), torej se nanaša na razlike v vedenju staršev do svojih otrok. Tako vedenje staršev je delno posledica razlik v značilnostih in vedenjskih nagnjenjih sorojencev, na osnovi katerih otroci vzbujaajo različne odzive pri svojih starših (Kavčič in Zupančič, 2006).

Raziskovalci (npr. McHale, Crouter, McGuire in Updegraff, 1995; McHale,

Updegraff, Jackson-Newsom, Tucker in Crouter, 2000; Volling in Belsky, 1992) so najpogosteje preučevali dva vidika razlikovalnega odzivanja staršev na njihove otroke: izražanje naklonjenosti (izražanje pozitivnih čustev, nudenje opore, odzivanje na potrebe otroka) ter nadzor (spremljanje, discipliniranje). Razlikovalno odzivanje staršev so ocenjevali na dva načina (Eaves in Carbonneau, 1998). Pri prvem so uporabili absolutne ocene starševega vedenja do posameznega otroka, ki so temeljile bodisi na opazovanju vedenja staršev z vsakim od otrok posebej bodisi na uporabi vprašalnikov, s pomočjo katerih so starši ocenili svoje vedenje do posameznega otroka. Avtorji so nato ugotavljali povezanost med ocenami vedenja staršev do otrok v isti družini ali pa povezanost razlike med absolutnimi ocenami znotraj družine in razvojnimi značilnostmi otrok. Druga metoda vključuje razlikovalne ocene, ki zahtevajo neposredno primerjavo vedenja staršev do enega otroka v primerjavi z drugim. Pri tej metodi ima ocenjevalec torej na voljo konkreten kriterij za ocenjevanje razlik v izkušnjah sorojencev.

Večina staršev v zahodnih tehnološko razvitih družbah je prepričanih, da bi se morali vesti enako do vseh svojih otrok (Kowal, Kramer, Krull in Crick, 2002). Nasprotno pa rezultati raziskav, v katerih so o odzivanju na otroke poročali starši (McHale in Pawletko, 1992) ali njihovi otroci v obdobjih otroštva, mladostništva in zgodnje odraslosti (Daniels in Plomin, 1985; Kowal in Kramer, 1997; Monahan, Buchanan, Maccoby in Dornbusch, 1993), kot tudi raziskav, ki so vključevale opazovanje vedenja staršev (Dunn, 1993; Shebloski, Conger in Widaman, 2005), kažejo, da starši večinoma izražajo nekoliko različne ravni naklonjenosti in nadzora do svojih otrok. V Sloveniji tovrstne raziskave še niso bile izvedene. Zato je bil namen pričujoče študije preučiti razlikovalno odzivanje slovenskih staršev na svoje otroke v zgodnjem otroštvu in na začetku srednjega otroštva, in sicer z vidika pogostosti in smeri razlikovalnega izražanja naklonjenosti in nadzora ter z gledišča neodvisnih poročil obeh staršev. V zvezi s slednjim sva želeli ugotoviti, v kolikšni meri so mame in očetje v istih družinah skladni glede pogostosti razlikovalnega odzivanja ter ali se v povprečju značilno razlikujejo v samoocenah pogostosti razlikovalnega izražanja naklonjenosti in nadzora do svojih otrok. Ker sva ob tem želeli preveriti tudi raven individualne stabilnosti in povprečnih sprememb v razlikovalnem odzivanju staršev v obdobju enega leta, sva uporabili vzdolžni raziskovalni načrt.

Učinki razlikovalnega odzivanja staršev na razvoj otrok

Pri ugotavljanju povezanosti med razlikovalnim odzivanjem staršev in razvojem njihovih otrok so se raziskovalci osredotočili (a) na primerjanje učinkov razlikovalnega odzivanja v primerjavi z enakim, tj. nerazlikovalnim vedenjem staršev do otrok, (b) na velikost razlikovalnega odzivanja (kako pogosto ali kako intenzivno je razlikovalno odzivanje), (c) na smer (starši lahko izražajo določeno vedenje bolj do mlajšega kot do starejšega otroka oz. nasprotno) in (č) na vzorce razlikovalnega odzivanja staršev (sočasno upoštevanje značilnosti razlikovalnega odzivanja mam in očetov v isti družini). Na splošno ugotovitve teh študij kažejo, da je razlikovalno odzivanje staršev povezano

z vedenjskimi in čustvenimi težavami pri otrocih in z njihovim manj uspešnim socialnim prilagajanjem (Brody, Stoneman in Burke, 1987; Dunn, 2003; Dunn, Stocker in Plomin, 1990). Rezultati metaanalize študij dejavnikov okolja, ki si jih otroci v isti družini ne delijo (Turkheimer in Waldron, 2000), pa so pokazali, da so ti učinki na otrokov razvoj razmeroma majhni (večji so učinki izvendružinskih dejavnikov okolja, ki si jih sorojenci ne delijo). Velikost razlikovalnega odzivanja staršev in učinki takega vedenja so odvisni od značilnosti otrok (npr. spola, osebnostnih značilnosti) in družine (McHale idr., 2000). Razlikovalno odzivanje staršev je npr. bolj izrazito v družinah, v katerih ima eden od otrok kronično bolezen (Quittner in Oipari, 1994) ali motnje v razvoju (McHale in Pawletko, 1992), kot v družinah z dvema zdravima otrokoma. Poleg tega je bolj kot dejansko opaženo razlikovalno odzivanje staršev na sorojence pomembna otrokova/mladostnikova zaznava (ne)pravičnosti razlikovalnega odzivanja staršev (Brody, 1998). Ta namreč močneje napoveduje posameznikovo socialno prilagajanje in njegov odnos s sorojencem kot ocene dejanskih razlik v vedenju staršev do otrok (glej npr. Kowal idr., 2002; McHale idr., 2000).

Razlikovalno odzivanje torej ne predstavlja nujno procesa v družini, ki bi vodil do bolj (ne)ugodnih razvojnih izidov pri posameznem otroku v primerjavi z njegovim sorojencem ali sorojenci. Tako odzivanje najpogosteje odraža občutljivost staršev na razlike v razvojnih zahtevah in osebnostnih značilnostih njihovih otrok (Brody, 1998). Poleg tega je vsaj v srednjem otroštvu in zgodnjem mladostništvu bolj pomembno, da se starši do sorojencev vedejo pravično, kot pa, da se vedejo do obeh (vseh) otrok enako (Kowal idr., 2002). Otroci/mladostniki opaženega razlikovalnega odzivanja namreč večinoma ne razumejo kot nepravičnega, ampak ga utemeljujejo z razlikami med seboj in svojim sorojencem v starosti, osebnostnih značilnostih, potrebah, odnosu s starši (McHale idr., 2000). Razlikovalno odzivanje staršev je neugodno za otrokov razvoj le, če je izrazito in dosledno glede na člane družinskega sistema (O'Connor, Hetherington in Reiss, 1998). C. Stocker in J. Dunn (1994) sta tudi odkrili, da so najmanj vedenjskih težav kazali tisti osemletniki, do katerih sta oba starša izražala več naklonjenosti kot do njihovih sorojencev, največ pa tisti, do katerih sta oba starša izražala manj naklonjenosti kot do njihovih sorojencev. Te ugotovitve kažejo na pomembnost preučevanja razlikovalnega odzivanja mam in očetov v istih družinah, saj naj bi posledice otrokovih izkušenj z enim od staršev na njegov razvoj boljše razumeli v kontekstu njegovih izkušenj z drugim staršem (McHale idr., 1995).

Vzorci razlikovalnega odzivanja staršev

Študije, ki vključujejo mamino in očetovo razlikovalno odzivanje na svoje otroke, so učinke tovrstnega vedenja staršev večinoma obravnavale posebej (npr. Brody, Stoneman in McCoy, 1992). S. M. McHale in sodelavke (McHale idr., 1995) so prve preučevale vedenje staršev znotraj družine s t. i. pristopom analize vzorcev. S tem pristopom prepoznavamo vzorce vedenja, s katerimi lahko sočasno opišemo razlikovalno odzivanje obeh staršev v istih družinah. Avtorice so opisale tri vzorce

razlikovalnega odzivanja mam in očetov: skladen (oba starša izražata več določenega vedenja do istega otroka ali pa oba poročata, da se do obeh otrok vedeta enako), dopolnilen (en starš meni, da izraža več določenega vedenja do enega, drugi pa do drugega otroka) in neskladen vzorec (en starš navaja, da izraža več določenega vedenja do enega otroka, drugi pa, da se vede enako do obeh otrok).

Pristop analize vzorcev razlikovalnega odzivanja staršev so severnoameriške raziskovalke uporabile pri preučevanju družin s sorojenci v srednjem in poznem otroštvu (McHale idr., 1995), s sorojenci v zgodnjem otroštvu (Volling, 1997) ter v družinah z enim malčkom in enim otrokom v obdobju zgodnjega otroštva (Volling in Elins, 1998). Ne glede na starost otrok je bilo vedenje staršev do svojih otrok v večini družin skladno, torej sta oba starša poročala, da izražata več naklonjenosti in več nadzora do istega otroka ali pa sta oba ocenila, da se vedeta enako do obeh svojih otrok. Dopolnilen vzorec razlikovalnega odzivanja mame in očeta je bil značilen v redkih družinah, pogosteje pa se je neujemanje vedenja obeh staršev izražalo kot razlikovalno odzivanje enega od staršev in enako vedenje drugega starša do obeh otrok. Najpogostejši neskladni vzorci v družinah z otroki v srednjem in poznem otroštvu so bili tisti, pri katerih je eden izmed staršev izražal več naklonjenosti in discipliniranja do mlajšega kot do starejšega otroka, drugi pa se je do obeh vedel enako. Nasprotno pa so bili med neskladnimi vzorci v družinah z otroki v zgodnjem otroštvu ali obdobju malčka najpogostejši tisti, ki so kazali, da eden izmed staršev bolj uživa v interakciji s starejšimi otroki, ki jih tudi pogosteje disciplinira kot njihove mlajše sorojence, medtem ko je drugi od staršev poročal o enakem vedenju do obeh otrok. Poleg značilnosti odzivanja na sorojence pri vsakem staršu posebej sva v pričujočem delu želeli tudi preučiti, kakšni so vzorci razlikovalnega odzivanja obeh staršev v slovenskih družinah z otroki v zgodnjem otroštvu in na začetku srednjega otroštva, in sicer na osnovi neodvisnih samoocen vedenja mam in očetov do istih parov sorojencev ob dveh meritvah s časovnim razmakom enega leta.

Metoda

Udeleženci

V študiji so sodelovali starši 93 parov sorojencev. V času prvega merjenja so vsi otroci obiskovali enega od 26 vrtcev iz različnih slovenskih regij. Mlajši otroci so bili stari od 28 do 57 mesecev ($M = 38,3$; $SD = 5,1$ meseca), njihovi starejši sorojenci pa od 47 do 86 mesecev ($M = 64,0$; $SD = 9,2$ meseca). Starostna razlika med mlajšimi in starejšimi sorojenci je bila od 11 do 47 mesecev ($M = 25,7$; $SD = 9,0$ meseca). Med mlajšimi otroki je bilo 43 deklic in 50 dečkov, med starejšimi pa 45 deklic in 48 dečkov. Skupina sorojencev je zajemala približno enako število parov sorojencev istega spola (19 parov bratov in 24 parov sester) in različnega spola (24 mlajših bratov s starejšimi sestrami in 26 mlajših sester s starejšimi brati). Razpon izobrazbe mam je bil od končane

osnovne šole do doktorata ($M = 12,9$; $SD = 2,3$ leta končane izobrazbe) in razpon izobrazbe očetov od končane osnovne šole do magisterija ($M = 12,7$; $SD = 2,3$ leta končane izobrazbe). Ob drugem času merjenja (eno leto kasneje) je 53 starejših sorojencev obiskovalo prvi razred osnovne šole. Preostali starejši in vsi mlajši sorojenci so ostali vključeni v iste vrtce kot pred enim letom. V času drugega merjenja je sodelovalo še 73 mam in 72 očetov ciljnih parov sorojencev.

Pripomočki

O razlikovalnem odzivanju staršev na njihove otroke so poročali starši sami s pomočjo prevedene in prirejene oblike *Vprašalnika vedenja staršev do otrok (Differential parenting behaviour questionnaire; Sheehan, Noller, Feeney in Peterson, 2001a)*. Vprašalnik zajema 11 postavk, ki so sestavljene iz dveh delov. V prvem delu starši navedejo smer razlikovalnega odzivanja, tj. poimenujejo enega od svojih otrok, do katerega na splošno izražajo več določenega vedenja kot do drugega. V drugem delu na iste postavke odgovarjajo z vidika pogostosti svojega razlikovalnega vedenja. Starši so pogostost razlikovalnega odzivanja ocenjevali s prirejeno, 4-stopenjsko ocenjevalno lestvico (*izjemoma, redko, včasih, pogosto*). Z vprašalnikom merimo dve dimenziji razlikovalnega odzivanja staršev: razlikovalni nadzor (npr. *Na splošno sem bolj strog do _____ kot do drugega otroka.*) in razlikovalno izražanje naklonjenosti (npr. *Na splošno se raje vključujem v različne dejavnosti z _____ kot z drugim otrokom.*). Vprašalnik staršem ne ponuja možnosti odgovora, da se do obeh otrok vedejo enako. Če pa starši to dopišejo, njihov odgovor upoštevamo. Tako odgovoru, da se starši vedejo enako do obeh otrok, pripišemo oceno 1; ocena 2 pomeni, da se mama oz. oče razlikovalno odziva izjemoma; 3, da se redko odziva razlikovalno; 4, da se razlikovalno odziva včasih; 5 pa pomeni pogosto razlikovalno odzivanje. Rezultat na posamezni lestvici je povprečna vrednost ocen na relevantnih postavkah (Sheehan idr., 2001a). Koeficienti notranje skladnosti za obe dimenziji razlikovalnega odzivanja staršev, kot so ga neodvisno ocenili avstralski mladostniki (povprečne starosti 17,5 let) s starejšimi ali mlajšimi sorojenci ter njihovi starši, so bili visoki, ocene staršev in mladostnikov pa so se med seboj ujemale zmerno visoko (Sheehan, Noller, Feeney in Peterson, 2001b). Tudi ocene pogostosti razlikovalnega izražanja naklonjenosti in nadzora do svojih otrok, ki so jih podali slovenski starši otrok v zgodnjem otroštvu in na začetku srednjega otroštva, so zadovoljivo notranje skladne: koeficienti α znašajo od 0,85 do 0,92 (Kavčič, 2004).

Postopek

Približno polovica parov sorojencev je bila v času vzorčenja vključena v prvo fazo vzdolžne raziskave z naslovom *Vpliv vrtca na otrokov razvoj in njegovo uspešnost v šoli*. Poleg teh so bili v okviru projekta *Spremljanje osebnostnega in socialnega razvoja v otroštvu* vključeni še otroci iz 13 dodatnih vrtcev, ki jih je

obiskovalo dodatnih 44 parov sorojencev. Za sodelovanje so podali privoljenja ravnateljice vrtcev, vzgojiteljice in starši ciljnih otrok.

Mame in očetje ciljnih parov sorojencev so neodvisno izpolnili *Vprašalnik vedenja starša do otrok*, ki so jim ga posredovale vzgojiteljice njihovih mlajših otrok v vrtcu. Po en izvod vsakega vprašalnika je bil označen kot oblika za mame, po en pa kot oblika za očete. Na vsakem vprašalniku je bilo napisano ime para sorojencev, oba vprašalnika pa sta bila shranjena v kuverti. Izpolnjene vprašalnike so starši nato v zalepljenih kuvertah vrnili vzgojiteljicam. Postopek sva ponovili eno leto kasneje.

Rezultati

Pogostost razlikovalnega odzivanja

Tabela 1 prikazuje pogostost razlikovalnega nadzora in izražanja naklonjenosti mam in očetov do svojih otrok pri obeh merjenjih. Slovenski starši parov sorojencev v obdobju zgodnjega in na začetku srednjega otroštva so največkrat poročali, da sicer izražajo razlikovalni nadzor in naklonjenost do svojih otrok, da pa se tako vedejo redko.

Tabela 2 prikazuje rezultate analiz razlik med: (a) pogostostjo razlikovalnega nadzora in pogostostjo razlikovalnega izražanja naklonjenosti staršev do svojih otrok (glej razdelek Razlike med dimenzijama), (b) ocenami razlikovalnega odzivanja staršev ob prvem in drugem času merjenja (glej razdelek Razlike v času) ter (c) samoocenami razlikovalnega odzivanja mam in očetov (glej razdelek Razlike med mamami in očeti). Samoocene pogostosti razlikovalnega izražanja naklonjenosti se niti ob prvem času merjenja niti eno leto kasneje niso značilno razlikovale od pogostosti razlikovalnega nadzora staršev do svojih otrok. Poleg tega se v obdobju enega leta pogostnost razlikovalnega odzivanja mam in očetov ni pomembno spremenila. Pokazale pa so se

Tabela 1. *Samoocene pogostosti razlikovalnega vedenja mam in očetov.*

	<i>N</i>	<i>Me</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
Merjenje 1				
Razlikovalni nadzor mam	93	3,2	1	4,8
Razlikovalno izražanje naklonjenosti mam	93	3,2	1	4,7
Razlikovalni nadzor očetov	91	2,8	1	4,4
Razlikovalno izražanje naklonjenosti očetov	91	2,8	1	4,8
Merjenje 2				
Razlikovalni nadzor mam	73	3,0	1	5,0
Razlikovalno izražanje naklonjenosti mam	73	2,8	1	4,3
Razlikovalni nadzor očetov	72	2,8	1	4,4
Razlikovalno izražanje naklonjenosti očetov	72	2,8	1	4,7

Opombe. Razpon ocen od 1 do 5; 1 = starš se vede enako do obeh otrok; 2 = razlikovalno se odziva izjemoma; 3 = razlikovalno se odziva redko; 4 = razlikovalno se odziva večasih; 5 = razlikovalno se odziva pogosto.

Tabela 2. Razlike v pogostosti razlikovalnega odzivanja glede na dimenzijo vedenja staršev, čas merjenja in ocenjevalca.

	Z	$M_{\text{neg. rangov}} (N)$	$M_{\text{poz. rangov}} (N)$	N vezanih rangov
Razlike med dimenzijama				
Mame: merjenje 1	-0,23	46,00 (39)	38,45 (44)	10
Mame: merjenje 2	-0,59	39,41 (37)	34,53 (36)	18
Očeti: merjenje 1	-0,64	35,47 (32)	29,53 (32)	9
Očeti: merjenje 2	-0,30	32,29 (28)	29,91 (33)	11
Razlike v času				
Mame: nadzor	-1,60	31,04 (40)	33,67 (23)	6
Mame: naklonjenost	-1,43	31,49 (41)	35,58 (24)	3
Očeti: nadzor	-1,06	31,04 (40)	33,67 (23)	6
Očeti: naklonjenost	-1,43	31,49 (41)	35,58 (24)	3
Razlike med mamami in očeti				
Merjenje 1: nadzor	-2,75**	42,98 (51)	36,14 (29)	11
Merjenje 1: naklonjenost	-2,69**	38,13 (47)	33,44 (25)	19
Merjenje 2: nadzor	-2,63**	33,60 (39)	26,39 (22)	11
Merjenje 2: naklonjenost	-1,23	33,81 (31)	25,79 (28)	13

Opombe. Z se nanaša na Wilcoxonov test razlik za dva odvisna vzorca. V primeru izračuna razlik med dimenzijama $M_{\text{neg. rangov}}$ pomeni povprečni rang ocen razlikovalnega izražanja naklonjenosti, ki so nižje od pripadajočih ocen razlikovalnega izražanja nadzora, $M_{\text{poz. rangov}}$ pa pomeni povprečni rang ocen razlikovalnega izražanja naklonjenosti, ki so višje od pripadajočih ocen razlikovalnega izražanja nadzora. Za izračun razlik v času se $M_{\text{neg. rangov}}$ nanaša na povprečni rang ocen razlikovalnega odzivanja ob drugem merjenju, ki so nižje od pripadajočih ocen razlikovalnega odzivanja ob prvem merjenju, in $M_{\text{poz. rangov}}$ na povprečni rang ocen razlikovalnega odzivanja ob drugem merjenju, ki so višje od pripadajočih ocen razlikovalnega odzivanja ob prvem merjenju. Za izračun razlik med staršema $M_{\text{neg. rangov}}$ predstavlja povprečni rang ocen razlikovalnega odzivanja očetov, ki so nižje od pripadajočih ocen razlikovalnega odzivanja mam, in $M_{\text{poz. rangov}}$ povprečni rang ocen razlikovalnega odzivanja očetov, ki so višje od pripadajočih ocen razlikovalnega odzivanja mam. ** $p < 0,01$.

nekatero značilne razlike v pogostosti razlikovalnega odzivanja mam in očetov. Mame so v primerjavi z očeti poročale o pogostejšem razlikovalnem izražanju nadzora do svojih otrok ob obeh časih merjenja in so ob prvem merjenju tudi pogosteje razlikovalno izražale naklonjenost do svojih dveh otrok kot očetje.

Stabilnost razlikovalnega odzivanja in ujemanje med ocenami obeh staršev

V tabeli 3 so predstavljeni rezultati korelacijskih analiz, s katerimi sva ugotavljali (a) stabilnost razlikovalnega odzivanja staršev na svoje otroke v obdobju enega leta (glej stolpec Razlike v času) in (b) ujemanje med razlikovalnim odzivanjem mam in očetov istih parov ciljnih otrok (glej stolpec Povezanost ocen mam in očetov). Pogostnost razlikovalnega odzivanja mam je v obdobju enega leta ostala zmerno stabilna, medtem ko je bila stabilnost pogostosti razlikovalnega odzivanja očetov nizka in je dosegla raven statistične pomembnosti le za dimenzijo nadzora. Samoocene pogostosti razlikovalnega izražanja naklonjenosti in nadzora pri mamah in očeti istih

Tabela 3. Stabilnost pogostosti razlikovalnega odzivanja mam in očetov v času ter povezanost ocen pogostosti razlikovalnega odzivanja med mamami in očeti istih otrok

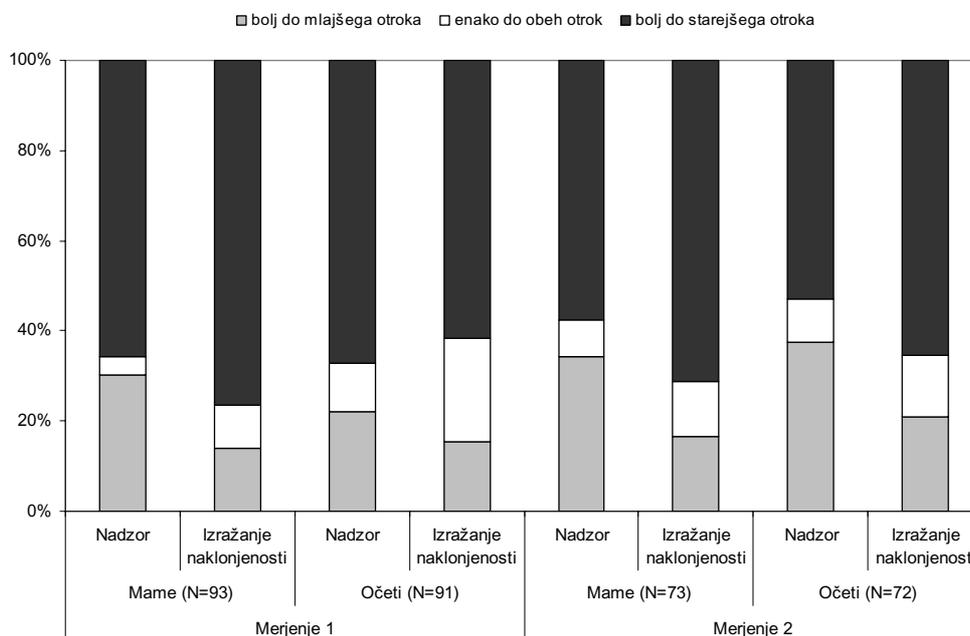
	Stabilnost v času	Povezanost ocen mam in očetov
Mame		
Nadzor	0,31**	0,32**
Izražanje naklonjenosti	0,31**	0,36**
Očeti		
Nadzor	0,24**	0,37**
Izražanje naklonjenosti	0,11	0,36**

Opombe. Tabela prikazuje Kendalllove τ -b koeficiente korelacije.

** $p < 0,01$.

otrok so se med seboj povezovale pozitivno in zmerno visoko.

Uporabljeni pripomoček za ocenjevanje razlikovalnega odzivanja staršev omogoča ugotavljanje ne le pogostosti, ampak tudi smeri tovrstnega vedenja staršev. Kot prikazuje slika 1, so tako mame kot tudi očeti ob prvem in ob drugem času merjenja pogosteje izražali naklonjenost in nadzor do starejših kot do mlajših otrok. Primerjava rezultatov ob obeh merjenjih kaže, da so starši (zlasti mame) ob drugem merjenju nekoliko pogosteje navajali razlikovalno odzivanje v smeri mlajšega otroka kot eno leto prej. Starši so razmeroma redko poročali, da se do obeh otrok odzivajo

Slika 1. Smer razlikovalnega vedenja staršev.

enako. Pri tem je potrebno poudariti, da sama oblika vprašalnika staršem ni ponujala možnosti odgovora *enako do obeh otrok*, ampak so starši, ki so menili, da se ne odzivajo različno do obeh ciljnih otrok, to dopisali.

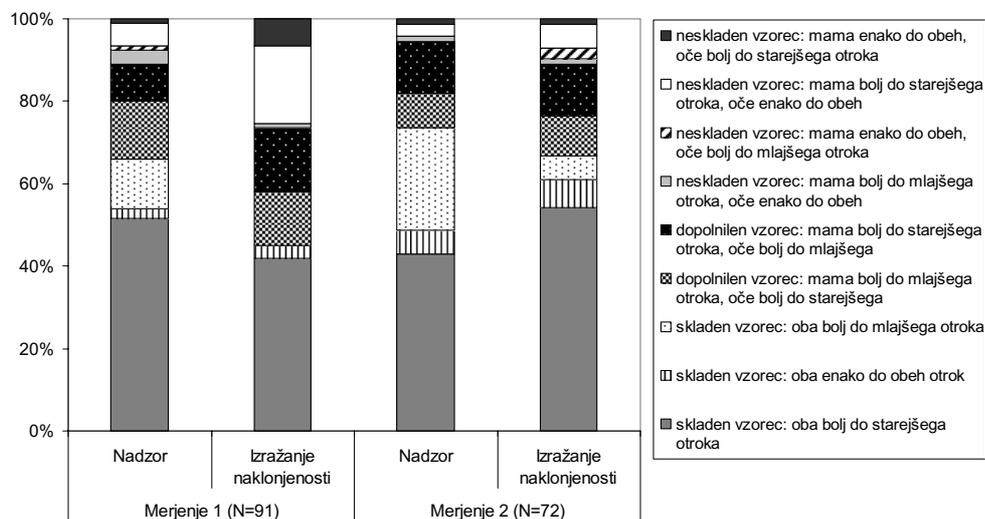
Vzorci razlikovalnega odzivanja staršev

Neodvisno poročanje sodelujočih mam in očetov o svojem razlikovalnem odzivanju na otroke omogoča analizo vzorcev smeri razlikovalnega izražanja nadzora in naklonjenosti v družinah, v katerih vedenja mam in očetov istih sorojencev ne preučujemo kot ločeni spremenljivki, ampak sočasno, torej v kombinaciji. Vzorce smeri razlikovalnega odzivanja staršev v isti družini sva, enako kot McHale idr. (1995), opredelili kot skladne, neskladne in dopolnilne:

- za skladne vzorce je bilo značilno, da sta oče in mama istih otrok poročala o isti smeri razlikovalnega odzivanja: oba sta pogosteje izražala določeno vedenje do mlajšega otroka kot do starejšega; oba sta poročala o enakem odzivanju do obeh otrok; oba sta bolj pogosto izražala določeno vedenje do starejšega kot do mlajšega otroka;
- neskladni vzorci so opisovali družine, v katerih je eden od staršev poročal o razlikovalnem odzivanju, drugi pa je menil, da se na oba otroke odziva enako: mama je določeno vedenje pogosteje izražala do mlajšega kot do starejšega otroka, oče se je do obeh vedel enako; mama se je vedla do obeh otrok enako, oče je določeno vedenje pogosteje izražal do mlajšega kot do starejšega sorojenca; mama je določeno vedenje pogosteje izražala do starejšega kot do mlajšega otroka, oče se je vedel do obeh enako; mama se je vedla do obeh otrok enako, oče pa je določeno vedenje pogosteje izražal do starejšega kot do mlajšega sorojenca;
- dopolnilni (komplementarni) vzorci so se nanašali na družine, v katerih je eden od staršev poročal o pogostejšem izražanju določenega vedenja do enega otroka, drugi starš pa do drugega otroka: mama je pogosteje izražala določeno vedenje do mlajšega kot do starejšega otroka, do katerega je oče v primerjavi z mlajšim otrokom pogosteje izražal to vedenje; mama je pogosteje izražala določeno vedenje do starejšega kot do mlajšega sorojenca, oče pa nasprotno, pogosteje do mlajšega kot do starejšega otroka.

Slika 2 prikazuje pogostost pojavljanja različnih vzorcev razlikovalnega vedenja mam in očetov v istih družinah ob prvem in drugem času merjenja, in sicer ločeno za dimenziji nadzora in izražanja naklonjenosti.

Ob obeh časih merjenja so se pri slovenskih starših najpogosteje pojavljali skladni vzorci smeri razlikovalnega izražanja nadzora in naklonjenosti do njihovih otrok. Ti vzorci so bili ob drugem merjenju še nekoliko pogostejši kot pred enim letom.

Slika 2. Vzorci razlikovalnega vedenja mam in očetov v istih družinah.

Natančneje, očetje in mame v istih družinah so največkrat izražali več nadzora in več naklonjenosti do starejših kot do mlajših sorojencev. Skladni vzorec, pri katerem sta oba starša v isti družini poročala o pogostejšem izražanju določenega vedenja do mlajšega kot do starejšega otroka, je bil razmeroma pogostejše prisoten za dimenzijo nadzora (ob obeh merjenjih), za dimenzijo izražanja naklonjenosti pa se je pojavil le ob drugem merjenju. Ob obeh merjenjih in glede na obe dimenziji razlikovalnega odzivanja staršev so se najredkeje pojavljali neskladni vzorci, torej razlikovalno odzivanje enega starša in enako vedenje drugega starša do obeh otrok. V približno četrtini družin so starši poročali o dopolnilnih vzorcih smeri razlikovalnega odzivanja na sorojence.

Razprava

Vedenjsko genetske študije so pokazale, da na razvoj otrokove osebnosti vplivajo predvsem tiste izkušnje, ki si jih otroci v isti družini ne delijo (npr. Plomin idr., 1997). Eden od pomembnih vidikov družinskega okolja, ki si jih sorojenci ne delijo, je razlikovalno odzivanje staršev na njihove otroke (Crouter, McHale in Jenkins Tucker, 1999). Otroci sami že od obdobja malčka dalje primerjajo vedenje staršev do njih z vedenjem staršev do njihovega sorojenca ter se zavedajo teh razlik v vedenju svojih staršev (Dunn in Munn, 1985). Namen pričujočega prispevka je bil preučiti pogostost, smer in vzorce razlikovalnega odzivanja slovenskih mam in očetov na njihove otroke v zgodnjem in na začetku srednjega otroštva.

Pogostost razlikovalnega odzivanja na otroke pri slovenskih starših

Sodelujoči starši so poročali, da do svojih otrok izražajo različno raven naklonjenosti in nadzora, vendar večinoma menijo, da se tako vedejo redko. V zahodnih tehnološko razvitih družbah, med katere sodi tudi slovenska, prevladuje mnenje, naj bi se starši do vseh svojih otrok vedli čim bolj enako (Kowal idr., 2002). Kljub temu pa se starši na svoje sorojence, ne glede na starost otrok in metodo ocenjevanja (samoocene staršev, ocene otrok, opazovanje vedenja staršev), odzivajo vsaj nekoliko drugače (npr. Crouter idr., 1999; Daniels in Plomin, 1985; Kowal in Kramer, 1997; McHale in Pawletko, 1992). Razmeroma malo slovenskih staršev je menilo, da se do obeh svojih otrok vede enako. To je lahko vsaj delno posledica dejstva, da ocenjevalna lestvica uporabljenega vprašalnika ne predpostavlja možnosti enakega odzivanja staršev na oba otroka. Ker so nekateri starši sami dopisali, da se na oba otroka odzivajo enako, sklepava, da bi bili taki odgovori pogostejši, če bi jih imeli ocenjevalci eksplicitno na razpolago. Po drugi strani pa bi se s tem povečala verjetnost poročanja v socialno zaželeni smeri.

Samoocene razlikovalnega odzivanja slovenskih staršev se niso značilno razlikovale glede na dimenzijo njihovega vedenja do otrok (nadzor in naklonjenost) in glede na čas merjenja. Tako mame kot tudi očetje so ob obeh merjenjih poročali o približno enako pogostem razlikovalnem izražanju naklonjenosti in nadzora, poleg tega se pogostost obeh dimenzij razlikovalnega odzivanja na otroke pri mamah in očetih v obdobju enega leta ni pomembno spremenila. Ob obeh merjenjih so starši na 4-stopenjski lestvici pogostosti (izjemoma, redko, včasih, pogosto) največkrat poročali, da se na svoje otroke redko odzivajo razlikovalno. Pogostost razlikovalnega odzivanja staršev pa je bila odvisna od ocenjevalca. Ob obeh merjenjih so mame poročale o pogostejšem razlikovalnem izražanju nadzora do sorojencev kot očetje, ob prvem merjenju tudi o pogostejšem razlikovalnem izražanju naklonjenosti. Glede na pogostejšo odsotnost očetov v primerjavi z mamami (Brody idr., 1992), dobljeni rezultati lahko odražajo razlike med staršema glede njune vključenosti v interakcijo z otroki. Možno je, da tudi slovenske mame z otroki preživijo več časa kot očetje in se v skladu s tem nekoliko pogosteje odzivajo na razlike med otroki. Ugotovitve več raziskav tudi kažejo, da je preučevanje tovrstnega vedenja pri obeh starših v istih družinah pomembno, saj so lahko učinki maminega in očetovega razlikovalnega odzivanja na značilnosti otrok različni (Brody, Stoneman in McCoy, 1994; Conger in Conger, 1994; Volling in Belsky, 1992).

Zgodnje raziskave razlikovalnega odzivanja staršev so se osredotočale le na vedenje mam (npr. Brody idr., 1987), kasneje pa so avtorji preučevali razlikovalno odzivanje mam in očetov (npr. Brody idr., 1992). Neodvisno ocenjevanje vedenja mam in očetov omogoča ugotavljanje razlik v njihovem razlikovalnem odzivanju na sorojence ter medsebojne povezanosti v vedenju obeh staršev. B. Volling in Belsky (1992) sta odkrila nizko do zmerno povezanost med razlikovalnim odzivanjem mam in očetov istih otrok. Podobno so se tudi v pričujoči študiji samoocene pogostosti

razlikovalnega izražanja nadzora in naklonjenosti med očeti in mamami povezovala pomembno in zmerno visoko. Poleg tega so bile samoocene pogostosti razlikovalnega odzivanja mam v obdobju enega leta zmerno stabilne, medtem ko je bila stabilnost pogostosti tega odzivanja pri očetih nizka in za dimenzijo naklonjenosti ni dosegla ravni statistične pomembnosti. S. McGuire, J. Dunn in Plomin (1995) poročajo o zmerni stabilnosti razlikovalnega odzivanja staršev na svoje otroke v srednjem otroštvu, rezultati pričujoče študije pa kažejo na podobno raven stabilnosti razlikovalnega odzivanja tudi pri mamah mlajših otrok, vsaj v časovnem razponu enega leta.

Smer razlikovalnega odzivanja na otroke pri slovenskih starših

Večina sodelujočih mam in očetov je poročala, da nadzor in naklonjenost pogosteje izražajo do starejšega kot do mlajšega sorojenca. Na podlagi teh rezultatov pa ne moreva enoznačno sklepati, ali so samoocene staršev pogosteje pozitivno pristrane do starejših ali do mlajših otrok. Pozitivno pristranost staršev do enega otroka v primerjavi z drugim namreč raziskovalci opredeljujejo kot pogostejše izražanje naklonjenosti in redkejšo izražanje nadzora do ciljnega otroka v primerjavi z njegovim sorojencem (npr. Stocker, 1993). V skladu z rezultati študij razlikovalnega odzivanja mam in očetov na pare sorojencev v zgodnjem otroštvu (Volling, 1997) ter na malčke in njihove starejše sorojence v zgodnjem otroštvu (Volling in Elins, 1998) so tudi slovenski starši poročali, da pogosteje nadzorujejo starejše kot mlajše otroke. Pogostejši razlikovalni nadzor staršev v smeri starejših otrok lahko odraža starostne razlike med sorojenci (Quittner in Pipari, 1994). Starši so verjetno občutljivi na starostne razlike med svojimi otroki, več pričakujejo od svojih starejših kot od mlajših otrok (npr. več samouravnava in nadzora čustev, pozornosti ter vedenja, usvajanja socialno primernega vedenja). Zato so lahko do prvih bolj strogi, jih bolj disciplinirajo, hitreje kaznujejo njihovo neprimerno vedenje in jim prej pripišejo krivdo kot drugim. Bolj torej nadzorujejo otroke, ki so na razvojno višji ravni od njihovih mlajših sorojencev. Razvojno razlago podpira tudi ugotovitev pričujoče študije, da je v obdobju enega leta nekoliko porasel delež mam in očetov, ki so poročali o razlikovalnem nadzoru v smeri mlajših otrok. Ti rezultati kažejo, da se spremembe v razlikovalnem odzivanju staršev pojavljajo v razmeroma kratkem časovnem obdobju, kar je najverjetneje odraz hitrega razvoja otrok v zgodnjem otroštvu (glej tudi Volling in Elins, 1998).

Starostne razlike med mlajšimi in starejšimi otroki se lahko odražajo tudi v pogostejšem izražanju naklonjenosti starša do starejšega kot do mlajšega otroka. Za razliko od ugotovitev predhodnih študij (npr. Brody idr., 1992; Kowal idr., 2002) so slovenski starši ocenili, da do starejših v primerjavi z mlajšimi sorojenci izražajo ne le več nadzora, ampak tudi več naklonjenosti. Razhajanje med rezultati prvih in druge študije so lahko odraz razlik v uporabljenih metodah merjenja razlikovalnega odzivanja staršev in/ali razlik v starosti sorojencev (omenjene predhodne raziskave so vključevale starejše otroke kot slovenska). Rezultati študij razlikovalnega odzivanja staršev na sorojence v zgodnjem otroštvu (Volling, 1997) ter na malčke in njihove starejše

sorojence v zgodnjem otroštvu (Volling in Elins, 1998) so namreč pokazali, da so mame in očetje pogosteje poročali o višji ravni uživanja med interakcijo s starejšimi v primerjavi z mlajšimi otroki kot obratno (najpogosteje pa so menili, da v enaki meri uživajo med interakcijo z mlajšim kot s starejšim sorojencem).

Vzorci razlikovalnega odzivanja na otroke pri slovenskih starših

McHale idr. (1995) poudarjajo, da je poleg razlikovalnega odzivanja mam in očetov pomembno tudi odkrivanje vzorcev tega odzivanja pri obeh starših v isti družini. Glede na smer razlikovalnega odzivanja mam in očetov istih otrok so avtorice opredelile tri vzorce starševega razlikovalnega odzivanja: skladen, dopolnilen in neskladen vzorec, ki sva jih avtorici slovenske študije še dodatno razdelili. Podobno kot v predhodnih raziskavah so se tudi v slovenskih družinah ob obeh merjenjih najpogosteje pokazali skladni vzorci razlikovalnega odzivanja mam in očetov. Zanje je značilno, da oba starša izražata več določenega vedenja do istega otroka kot do drugega oz. da se vedeta enako do obeh svojih otrok. Med skladnimi vzorci razlikovalnega odzivanja staršev je bil, obratno kot v predhodnih tujih študijah (McHale idr., 1995; Volling, 1997; Volling in Elins, 1998), razmeroma najmanj pogost tisti, pri katerem sta oba starša poročala, da se do obeh svojih otrok vedeta enako. Tak rezultat je lahko vsaj delno posledica dejstva, da slovenski starši pri izpolnjevanju vprašalnika eksplicitno niso imeli na voljo odgovora, ki bi označeval enako vedenje do sorojencev. Tako je večina staršev poročala o skladnih vzorcih razlikovalnega odzivanja v smeri starejšega otroka. Najpogosteje (v približno polovici družin) sta oba starša poročala, da nadzor in naklonjenost bolj izražata do starejšega kot do mlajšega otroka. Tudi v tujih študijah s sorojenci v zgodnjem otroštvu (Volling, 1997) in malčki s sorojenci v zgodnjem otroštvu (Volling in Elins, 1998) so starši pogosteje poročali o skladnem razlikovalnem odzivanju v smeri starejšega kot v smeri mlajšega otroka.

Nasprotno so v študiji vzorcev razlikovalnega odzivanja na otroke v srednjem otroštvu in zgodnjem mladostništvu starši pogosteje poročali o skladnem izražanju več nadzora in naklonjenosti do mlajšega kot do starejšega otroka (McHale idr., 1995). Skladni vzorec, pri katerem sta oba starša razlikovalno odzivanje izražala v smeri mlajšega sorojenca, se je v slovenskih družinah nekoliko pogosteje pojavljal za dimenzijo izražanja nadzora kot naklonjenosti. Poleg tega je bil ta vzorec pogostejši ob drugem merjenju kot eno leto prej, kar pomeni, da je porast deleža mam in očetov, ki so poročali o razlikovalnem odzivanju v smeri mlajših otrok, v obdobju enega leta posledica spremembe v smeri razlikovalnega odzivanja staršev v istih družinah. Porast pogostosti skladnega vzorca razlikovalnega odzivanja obeh staršev v smeri mlajšega otroka lahko odraža razvojne spremembe pri mlajših otrocih. Možno je, da so skladno z zelo hitrim razvojem v zgodnjem otroštvu (Zupančič, 2004) narasla pričakovanja staršev do mlajših otrok. Starši so jim tako npr. pripisovali več odgovornosti za njihova dejanja, bili do njih bolj strogi ter jih hitreje kaznovali v primerjavi z njihovimi starejšimi sorojenci kot pred enim letom. Na vzorce razlikovalnega izražanja naklonjenosti in nadzora mam in očetov

verjetno vplivajo tako razvojne (McHale idr., 1995) kot tudi individualne značilnosti (Kavčič, 2004) njihovih otrok. Razvojno razlago posredno podpirata dve ugotovitvi pričujoče študije: (a) v večini družin sta oba starša poročala o enaki smeri razlikovalnega odzivanja (prevladovali so skladni vzorci smeri razlikovalnega izražanja naklonjenosti in nadzora) ter (b) med skladnimi vzorci je prevladovalo razlikovalno odzivanje obeh staršev v smeri starejših otrok, pojavljal pa se je tudi vzorec razlikovalnega odzivanja (zlasti razlikovalnega izražanja nadzora) obeh staršev v smeri mlajših sorojencev.

V predhodnih študijah vzorcev razlikovalnega odzivanja staršev se je neujemanje med smerjo razlikovalnega odzivanja mame in očeta pogosteje kot dopolnilen vzorec pokazalo v obliki neskladnega vzorca, torej kot razlikovalno odzivanje enega starša in enako vedenje drugega starša do obeh otrok. Ta vzorec je bil v slovenski študiji najmanj pogost, kar je lahko povezano z značilnostjo uporabljene ocenjevalne lestvice, saj starši niso imeli na voljo odgovora, da se do obeh svojih otrok odzivajo enako. Poleg tega so bili neskladni vzorci razlikovalnega odzivanja staršev do otrok nekoliko pogostejši za dimenzijo naklonjenosti kot za dimenzijo nadzora. Starši so torej ob postavkah razlikovalnega izražanja naklonjenosti večkrat dopisali, da do obeh otrok v enaki meri izražajo določeno vedenje, kot ob postavkah razlikovalnega nadzora. Na podlagi tega sklepava, da so imeli starši več težav s poročanjem o smeri razlikovalnega izražanja naklonjenosti kot o smeri razlikovalnega nadzora. Med posameznimi neskladnimi vzorci razlikovalnega odzivanja staršev je bil razmeroma najpogostejši tisti, pri katerem so mame več nadzora ali naklonjenosti kazale do starejših kot do mlajših sorojencev, očeti pa so poročali, da se do obeh otrok vedejo enako. Očitno so se mame v primerjavi z očetmi lažje opredelile glede razlikovalnega izražanja naklonjenosti do svojih otrok. V študiji vzorcev razlikovalnega odzivanja staršev na svoje otroke v srednjem otroštvu in zgodnjem mladostništvu (McHale idr., 1995) je neskladnost med staršema večinoma pomenila, da je eden od staršev poročal o enakem vedenju do obeh sorojencev, drugi pa o razlikovalnem odzivanju v smeri mlajšega otroka. Nasprotno se je pri parih otrok v zgodnjem otroštvu (Volling, 1997) ter parih malčkov in njihovih sorojencev v zgodnjem otroštvu (Volling in Ellins, 1998) neskladnost med razlikovalnim odzivanjem obeh staršev pogosteje izražala v smeri starejšega otroka. Neskladni vzorci razlikovalnega odzivanja staršev so, enako kot v predstavljeni slovenski študiji, najpogosteje vključevali enako odzivanje enega od staršev na oba otroka ter pogostejše izražanje nadzora in naklonjenosti drugega starša do starejšega v primerjavi z mlajšim otrokom. Sklepava, da so razlike med rezultati različnih študij odraz starostnih razlik med ciljnim otroki sodelujočih staršev.

Medtem ko se je v predhodnih raziskavah (McHale idr., 1995; Volling, 1997; Volling in Ellins, 1998) dopolnilen vzorec razlikovalnega odzivanja mam in očetov pojavljal redko (v največ 6 % družin), je ta vzorec opisoval razlikovalno odzivanje približno četrtnine slovenskih staršev. Kljub temu, da so očetje in mame večinoma izražali več nadzora ali naklonjenosti do istega otroka, so v četrtnini sodelujočih družin mame izražale več nadzora ali naklonjenosti do mlajšega otroka, očetje pa do starejšega, in obratno, očetje več do mlajšega in mame več do starejšega sorojenca. Če bi se pokazalo, da

ima mamina ali očetova pristranost do enega otroka neugoden učinek na razvoj drugega otroka, bi lahko imel komplementaren vzorec razlikovalnega odzivanja staršev zaščitno funkcijo. Avtorji nekaterih raziskav so npr. odkrili povezanost med maminim razlikovalnim odzivanjem in značilnostmi otrokovega prilagajanja (McHale in Pawletko, 1992; Dunn idr., 1990), očetovo razlikovalno odzivanje v nasprotni smeri pa bi lahko v takem primeru ublažilo neugodne učinke maminega vedenja.

Omejitve študije in nadaljnje raziskovanje

Pri posploševanju ugotovitev predstavljene raziskave je potrebno upoštevati nekatere njene omejitve in pomanjkljivosti. Rezultati veljajo za vzorec slovenskih sorojencev v obdobju zgodnjega otroštva in na začetku srednjega otroštva, ki so v času vzorčenja obiskovali vrtce. Pari ciljnih otrok torej ne predstavljajo reprezentativnega vzorca slovenskih sorojencev. Poleg tega rezultati temeljijo na samoocenah staršev o svojem razlikovalnem vedenju do otrok. Tuji avtorji v zvezi s tem poročajo, da so otrokove/mladostnikove zaznave razlikovalnega odzivanja njihovih staršev bolj v skladu z rezultati opazovanj vedenja staršev do svojih otrok kot samoocene staršev o tem vedenju. Prve tudi bolje napovedujejo otrokovo učno uspešnost kot ocene staršev o lastnem odzivanju na otroke (pregled v Barrett Singer in Weinstein, 2000). Samoocene posameznikovih medosebnih odnosov z družinskimi člani naj bi bile namreč pristrane (posamezniki odgovarjajo na socialno zaželen način, morda se ne zavedajo določenih vidikov svojega vedenja, enako vedenje razlagajo različno ipd.). Vendar Cook in Goldstein (1993) poročata, da samoocene družinskih članov vsebujejo pomemben delež »prave« ocene, ki je povezan z ocenami vedenja staršev, kot jih podajo opazovalci. Opazovanje vedenja staršev do svojih otrok pa bi bilo časovno izredno zamudno, saj bi bilo potrebno opazovanja večkrat ponoviti, da bi tako zmanjšali vpliv opazovalca na vedenje staršev in otrok.

V nadaljnje slovenske študije razlikovalnega odzivanja staršev bi bilo smiselno vključiti tudi ocene otrok, kar bi zahtevalo oblikovanje novih, razvojni ravni ocenjevalcev prilagojenih merskih pripomočkov. Sodelovanje otrok kot ocenjevalcev bi zahtevalo individualen pristop, npr. v obliki intervjuja, najverjetneje ob uporabi slikovnega materiala. V študiji E. A. Stormshack in sodelavcev (1996) so npr. otroci, stari od 4 do 12 let, v intervjuju poročali o značilnostih svojega odnosa s sorojenci. Pri tem so raziskovalci v intervjujih otrok, starih do osem let, uporabili slikovno gradivo. Avtorji so tudi ugotovili, da otroci (zlasti tisti z vedenjskimi težavami) pogosto zanikajo lastno neprimerno vedenje, kar je zahtevalo dodatno priredbo vprašanj v intervjuju (npr. otroka niso vprašali le, kako pogosto udari svojega sorojenca, ampak tudi, kako pogosto sorojenec udari njega). Sodobni raziskovalci (npr. Deater-Deckard, 2000) poudarjajo pomembnost vključevanja ne le več ocenjevalcev, ampak tudi več metod merjenja istih značilnosti. Ocene, ki jih podajo ocenjevalci s pomočjo vprašalnikov, lahko odražajo tudi pričakovanja ocenjevalca in ne le dejanskega vedenja ciljnega otroka (Saudino in Eaton, 1991). Temu se lahko izognemo z »zunanjim opazovalcem«, ki opazuje in ocenjuje

okolje (Plomin idr., 1997).

Poleg tega bi bilo smiselno preučiti, ali se ugotovljeno razlikovalno odzivanje slovenskih staršev povezuje z značilnostmi razvoja njihovih otrok. Po eni strani naj bi imelo razlikovalno odzivanje staršev na otroke neugodne učinke na razvoj otrok, odnose med sorojenci in na odnose otrok s starši (npr. Brody idr., 1987; Conger in Conger, 1994; Dunn idr., 1990; McHale idr., 1995), po drugi strani pa naj bi predstavljalo prilagojeni odziv staršev na individualne značilnosti posameznih otrok v družini (Plomin idr., 1997). Razlikovalno odzivanje staršev ima najverjetneje neugoden učinek na otroke v primerih, ko je izrazito in dosledno glede na oba starša (O'Connor idr., 1998). Velikost razlikovalnega odzivanja in njegova povezanost z razvojem otrok sta odvisna tudi od pomembnih življenjskih dogodkov in značilnosti družinskega konteksta, ki vodijo do stresnih izkušenj (Feinberg in Hetherington, 2001; McHale in Pawletko, 1992). Razlikovalno odzivanje staršev na otroke je pogostejše v družinah, ki doživljajo visoko raven stresa, npr. ob ločitvi, ponovni poroki, kronični bolezni enega od otrok, kot v družinah, ki so pod nižjo ravno stresa (Crouter idr., 1999; Mekos, Hetherington in Reiss, 1996; Quittner in Opipari, 1994). Nekateri avtorji (npr. Brody, 1998) menijo, da razlikovalno odzivanje ni nujno negativen proces v družinah. Določena mera razlikovalnega odzivanja staršev je verjetno neizogibna in morda celo nujna, saj starši prepoznavajo razlike v potrebah, osebnostnih značilnostih in sposobnostih svojih otrok ter se na te razlike odzivajo (Kowal in Kramer, 1997). Bolj kot samo razlikovalno odzivanje je pomembno to, kako si otroci razlike v vedenju staršev do njih in njihovih sorojencev razlagajo. Otroci namreč razlikujejo med pravičnim in nepravičnim razlikovalnim odzivanjem staršev, otrokova/mladostnikova zaznava pravičnosti takega odzivanja staršev pa bolje napoveduje njihovo prilagajanje in odnos s sorojenci kot ocene dejanskih razlik v vedenju staršev do otrok (Boll, Ferring in Filipp, 2005; Kowal in Kramer, 1997; Kowal idr., 2002; McHale idr., 2000). Glede na navedene ugotovitve tujih raziskovalcev in rezultate pričujoče študije, ki kažejo na razmeroma nizko raven razlikovalnega odzivanja sodelujočih slovenskih staršev, lahko pričakujemo, da ima razlikovalno vedenje staršev nizko moč napovedovanja razvoja njihovih otrok. Z otrokovimi značilnostmi lahko verjetno v večji meri napovemo razlikovalno odzivanje staršev kot pa obratno. Vsekakor bo potrebno v prihodnosti to hipotezo preveriti z empirično zbranimi podatki.

Literatura

- Barrett Singer, A. T. in Weinstein, R. (2000). Differential parental treatment predicts achievement and self-perceptions in two cultural contexts. *Journal of Family Psychology*, 14, 491–509.
- Boll, T., Ferring, D. in Filipp, S. H. (2005). Effects of parental differential treatment on relationship quality with siblings and parents: Justice evaluations as mediators. *Social Justice Research*, 18, 155–182.

- Brody, G. H. (1998). Sibling relationship quality: Its causes and consequences. *Annual Review of Psychology*, 49, 1–24.
- Brody, G. H., Stoneman, Z. in Burke, M. (1987). Child temperaments, maternal differential behavior, and sibling relationships. *Developmental Psychology*, 23, 354–362.
- Brody, G. H., Stoneman, Z. in McCoy, J. K. (1992). Associations of maternal and paternal direct and differential behavior with sibling relationships: Contemporaneous and longitudinal analyses. *Child Development*, 63, 82–92.
- Brody, G. H., Stoneman, Z. in McCoy, J. K. (1994). Contributions of family relationships and child temperaments to longitudinal variations in sibling relationship quality and sibling relationship styles. *Journal of Family Psychology*, 8, 274–286.
- Cook, W. L. in Goldstein, M. J. (1993). Multiple perspectives on family relationships: A latent variables model. *Child Development*, 64, 1377–1388.
- Conger, K. J. in Conger, R. D. (1994). Differential parenting and change in sibling differences in delinquency. *Journal of Family Psychology*, 8, 287–302.
- Crouter, A. C., McHale, S. M. in Jenkins Tucker, C. (1999). Does stress exacerbate parental differential treatment of siblings? A pattern-analytic approach. *Journal of Family Psychology*, 13, 286–299.
- Daniels, D. in Plomin, R. (1985). Differential experience of siblings in the same family. *Developmental Psychology*, 21, 747–760.
- Deater-Deckard, K. (2000). Parenting and child behavioral adjustment in early childhood: A quantitative genetic approach to studying family processes. *Child Development*, 71, 468–484.
- Deater-Deckard, K., Pike, A., Petrill, S. A., Cutting, A. L., Hughes, C. in O'Connor, T. G. (2001). Nonshared environmental processes in socio-emotional development: An observational study of identical twin differences in the preschool period. *Developmental Science*, 4, F1–F6.
- Dunn, J. (1993). *Young children's close relationships: Beyond attachment*. Newbury Park: Sage Publications.
- Dunn, J. (2003). Sibling relationships. V P. K. Smith in C. H. Hart (ur.), *Blackwell handbook of childhood social development* (str. 223–237). Oxford: Blackwell Publishing.
- Dunn, J. in Munn, P. (1985). Becoming a family member: Family conflict and the development of social understanding in the second year. *Child Development*, 56, 480–492.
- Dunn, J. in Plomin, R. (1991). Why are siblings so different? The significance of differences in sibling experiences within the family. *Family Process*, 30, 271–283.
- Dunn, J., Stocker, C. M. in Plomin, R. (1990). Nonshared experiences within the family: Correlates of behavior problems in middle childhood. *Development and Psychopathology*, 2, 113–126.
- Eaves, L. J. in Carbonneau, R. (1998). Recovering components of variance from differential ratings of behavior and environment in pairs of relatives. *Developmental Psychology*, 34, 125–129.
- Feinberg, M. E. in Hetherington, E. M. (2001). Differential parenting as a within-family variable. *Journal of Family Psychology*, 15, 22–37.
- Kavčič, T. (2004). *Razvoj osebnosti predšolskih otrok: povezave z osebnostnimi značilnostmi staršev in sorojencev ter medosebnimi odnosi v družini [Personality development in pre-school children: Associations with parent and sibling personality characteristics and family relationships]*. Neobjavljena doktorska disertacija,

- Univerza v Ljubljani, Ljubljana [Unpublished doctoral dissertation, University of Ljubljana, Ljubljana, Slovenia].
- Kavčič, T. in Zupančič, M. (2006). *Osebnost otrok in njihovi medosebni odnosi v družini [Children's personality and their interpersonal family relationships]*. Ljubljana: ZIFF.
- Kowal, A. in Kramer, L. (1997). Children's understanding of parental differential treatment. *Child Development, 68*, 113–126.
- Kowal, A., Kramer, L., Krull, J. L. in Crick, N. R. (2002). Children's perceptions of the fairness of parental preferential treatment and their socioemotional well-being. *Journal of Family Psychology, 16*, 297–306.
- McGuire, S., Dunn, J. in Plomin, R. (1995). Maternal differential treatment of siblings and children's behavior problems: A longitudinal study. *Development and Psychopathology, 7*, 515–528.
- McHale, S. M., Crouter, A. C., McGuire, S. A. in Updegraff, K. A. (1995). Congruence between mothers' and fathers' differential treatment of siblings: Links with family relations and children's well-being. *Child Development, 66*, 116–128.
- McHale, S. M. in Pawletko, T. M. (1992). Differential treatment of siblings in two family contexts. *Child Development, 63*, 68–81.
- McHale, S.M., Updegraff, K. A., Jackson-Newsom, J., Tucker, J. in Crouter, A. C. (2000). When does parent differential treatment have negative implications on siblings? *Social Development, 9*, 149–172.
- Mekos, D., Hetherington, E. M. in Reiss, D. (1996). Sibling differences in problem behavior and parental treatment in nondivorced and remarried families. *Child Development, 67*, 2148–2165.
- Monahan, S. C., Buchanan, C. M., Maccoby, E. E. in Dornbusch, S. M. (1993). Sibling differences in divorced families. *Child Development, 64*, 152–168.
- O'Connor, T. G., Hetherington, E. M. in Reiss, D. (1998). Family systems and adolescent development: Shared and nonshared risk and protective factors in nondivorced and remarried families. *Development and Psychopathology, 10*, 353–375.
- Plomin, R. (1994). Genetics and children's experiences in the family. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 36*, 33–68.
- Plomin, R., DeFries, J. C., McClearn, G. E. in Rutter, M. (1997). *Behavioral genetics*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Quittner, A. L. in Oipari, L. C. (1994). Differential treatment of siblings: Interview and diary analyses comparing two family contexts. *Child Development, 65*, 800–814.
- Saudino, K. J. in Eaton, W. O. (1991). Infant temperament and genetics: An objective twin study of motor activity level. *Child Development, 63*, 1167–1174.
- Shebloski, B., Conger, K. J. in Widaman, K. F. (2005). Reciprocal links among differential parenting, perceived partiality, and self-worth: A three-wave longitudinal study. *Journal of Family Psychology, 19*, 633–642.
- Sheehan, G., Noller, P., Feeney, J. in Peterson, C. (2001a). Differential parenting behaviour questionnaire (DPBQ). V J. Touliatos, B. F. Perlmutter in M. A. Straus (ur. serije) in B. F. Perlmutter, J. Touliatos in G. W. Holden (ur. vol.), *Handbook of family measurement techniques: Vol. 3. Instruments and index* (str. 228–234). Thousand Oaks: Sage Publications.

- Sheehan, G., Noller, P., Feeney, J. in Peterson, C. (2001b). Differential parenting behaviour questionnaire (DPBQ). V J. Touliatos, B. F. Perlmutter in M. A. Straus (ur. serije) in B. F. Perlmutter, J. Touliatos in G. W. Holden (ur. vol.), *Handbook of family measurement techniques: Vol. 2. Abstracts* (str. 192–193). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Stocker, C. M. (1993). Siblings' adjustment in middle childhood: Links with mother-child relationships. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 14, 485–499.
- Stocker, C. in Dunn, J. (1994). Sibling relationships in childhood and adolescence. V J. C. DeFries, R. Plomin in D. W. Fulker (ur.), *Nature and nurture during middle childhood* (str. 214–232). Malden: Blackwell Publishers.
- Stormshack, E. A., Bellanti, C. J., Bierman, K. L., Coie, J. D., Dodge, K. A., Greenberg, M. T., Lochman, J. E. in McMahon, R. J. (1996). The quality of sibling relationships and the development of social competence and behavioral control in aggressive children. *Developmental Psychology*, 32, 79–89.
- Turkheimer, E. in Waldron, M. (2000). Nonshared environment: A theoretical, methodological and quantitative review. *Psychological Bulletin*, 126, 78–108.
- Volling, B. L. (1997). The family correlates of maternal and paternal perceptions of differential treatment in early childhood. *Family Relations*, 46, 227–236.
- Volling, B. L. in Belsky, J. (1992). The contribution of mother-child and father-child relationships to the quality of sibling interaction: A longitudinal study. *Child Development*, 63, 1209–1222.
- Volling, B. L. in Elins, J. L. (1998). Family relationships and children's emotional adjustment as correlates of maternal and paternal differential treatment: A replication with toddler and preschool siblings. *Child Development*, 69, 1640–1656.
- Zupančič, M. (2004). Predmet in zgodovina razvojne psihologije [Subject and history of developmental psychology]. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija [Developmental psychology]* (str. 6–27). Ljubljana: ZIFF.

Prispelo/Received: 03.01.2007

Sprejeto/Accepted: 01.03.2007